

Dr. Fr. Ilešič:

Podlimbarski.

Označba njegove notranjosti in njegovega literarnega dela.

(Gl. „Lj. zvon“ 1917, št. 11. in 12.)

Podlimbarski je bil krepka postava z junaškimi brki, a v tem jakem telesu je utripalo rahlo srce. O tem smo se uverili že pri opisu njegovega življenja, a sedaj hočemo dodati še nekaj pripomb. Kakor je Podlimbarski nekdanj plemenito podpiral svojega očeta in svojo mater, tako je pozneje kazal predobro svoje srce napram svojim nečakom in nečakinjam. Tudi marsikateri dijak ga je štel med svoje dobrotnike. Tisti, ki so mnogo občevali z njim, pravijo, da ni nikoli o poedinih osebah govoril tako, da bi se zdelo opravljanje; razpravljaj je marveč o vsem vedno le stvarno. V njegovem dnevniku je le en Slovenec ostro sojen in obsojen. Na vnanje je bil mož videti zelo miren, a v istini so ga težave časa vsaj v zadnjih letih močno vznemirjale, kakor smo tudi že videli. Neprilike, ki jih je imel z vojaškim častnim sodom, so ga zelo razburile in bali smo se takrat zanj. Poznavajoč njegovo mehkobo, sem ga, ko je odhajal v Pulkavo, sokolil in mu rekel: „Kljubuj času! Trd bodi v tem kljubovanju!“ a on tega ni zmogel. Kolebal je in včasih omahnil; izgubljal je vero v svobodo ter se včasih pod silo dogodkov zgrudil. „Sedel je ob suhih pulkavskih vodah in piskal na pesimistično piščalko ... Svoj god je prestavil na dan 10. marca (40 mučenikov).“ Skratka: vztrajen je bil v ljubezni, a prave energije ni imel — lipov les, pravi prvotni Slovan.

Treba si nam je še ogledati njegov intelektualni razvoj. Kako strastno so čitali Podlimbarski in njegovi tovariši že kot dečki v Ljubljani slovanske knjige, o tem sem že poročal. Pozneje tudi kot dragonec-prostak ni zanemarjal naobraževanja. Konje je čistil in obenem bral Shakespearja, podnevi je ekserciral, zvečer čital. Poleg Trstenjakove „Zore“ in dunajskega „Zvona“ — polemika med Pajkom in Stritarjem ga je jezila — poleg Kersnikovega romana „Na Žerinjah“ in poleg „Tugomera“ je čital tudi inojezične knjige, ki mu jih je posojal neki kadet ali ki si jih izposojal iz knjižnic (na pr. v Trnavi) in kupoval sam. Posebno vneto se je bavil s Shakespearjem, bral je Angleža Bulwerja (* 1805, na pr. „Nacht und Morgen“, „Eugen Aram“), Angleža Collinsa (* 1824, na pr. „Traumweib“, „Am Nordpol“), Nemce Heineja, Schillerja,

zlasti pa Lessingove drame in njegovo „Hamb. Dramaturgijo“. Vadil se je pri vojaki tudi stenografije. Kasarnski arest porablja za čitanje romana „Papeževa dcera aneb tajnosti Říma“. L. 1877. čita doma „Ivana Slavljaja“, Hostnikov rokopisni prevod George Sandove francoske „Valentinie“ in „Meto Holdenis“. V začetku druge dobe svojega vojaštva čita že močnejše češke knjige in v njih tudi prevode iz ruščine, na pr. Ljermontova („v čeških knjigah najdem še edino zabavo“ 1880); Kolárjevo „Slavy dcero“ je tekom svojega življenja čital opetovano. Izvirni ruski avtorji se javljajo l. 1884. (Gogolj, Turgenjev), zlasti pa izza l. 1887. Puškin, pozneje Tolstoj, Garšin in Gončarov. Čehova je čital v izvirniku v Pulkavi. Francoske avtorje je čital najprej v slovenskih ali nemških prevodih (George Sand, Cherbuliez, Rousseau); francoskega jezika pa se je učil izza 1896. v Terezinu in še 1905. v Olomucu. Dobro se je naučil italijanski in mnogo čital v tem jeziku (Pellico, Manzoni, Dante). Sledovi njegovega znanja slovanskih jezikov se nahajajo tudi v njegovem literarnem jeziku v poedinah besedah, (na pr. češki namestje, namek, ruski: pristalno, dejstvovati, obstojateljstvo, vcariti se itd., češkosrbska je „pričina“, hrvatskosrbski: izvadjen, uraniti, betjar itd.).

Mladost Podlimbarskega sega v dobo taborov. „V dobi taborov so v nas razpihnili iskro domoljubja, o katerem nam v šolah niso hoteli in smeli govoriti“, poroča nam on sam (1909). Spominjal se je pozneje teh let svojega šolanja, „kako sva gledala takrat z dobrim prijateljem na zemljevid Evrope, premikala meje državam, davala deželam svobodo, narodom staro pravdo, revežem kruha, zatiranim odrešenja; vsem narodom, ki so se nahajali na pisanem zemljevidu, sva vedela takrat za pomoč, le z Bolgari nisva vedela kaj začeti ...“ (1904). Rano se je Podlimbarski začel zanimati za srbohrvatske narodne pesmi. „Že deček sem z razumom čital srbohrvatske narodne pesmi v izvirniku, dasi nisem imel nikdar slovnice tega jezika v rokah ...“ Njegova „Na bojnem polju“ (1874) je že zložena v duhu jugoslovanskih narodnih pesmi¹. Balkanske vstaje so rodile to zanimanje. „Ko bi bil takrat videl kje kakega človeka bosenski opravljenega, uro hoda bi tekel za njim ... Kar so jele puške pokati v Hercegovini. Vsi, kar nas je slovanskega rodu, smo gledali na jug in pričakovali

¹ Pesem ima pet kitic in se začinja:

Kaj po velej travi se leskeče?
Morda to koralde so rudeče,
Al pa jutra rosa barvana?

Dalje:

„Sijaj, sijaj, solnce ti rumeno,
Sija, sijaj na polje zeleno,
Na to pusto polje žalostno.“

divnih stvari. Bosno smo imenovali debelo solzo boleti na lici matere Slave“ (1887). To svoje globoko zanimanje za osvoboditev balkanskih Slovanov izpod turškega jarma si je ohranil v pozno dobo. Še l. 1904. je pisal: „Ves nebosklon se žari od balkanskih ognjev in nikdar ne ploskamo jugoslovanskim himnam, ker nam nemške novine niso hotele sugerirati zanimanja in sočutja za krvavi boj kristjanskih sužnjev.“ In zelo simpatična mu je bila „Hrvatska knjižnica“, ki jo je začela izdajati l. 1906. „Matica Slovenska“, češ, nekateri starokopitarji ne morejo umeti, čemu to hrvatenje, ali mladini bo baš ta knjižnica dobro došla, da se priuči hrvatskega jezika, ker naše odrešenje v narodnem oziru je le na jugu. Jaz bi govoril sedaj spretno in dovršeno hrvatski jezik, ko bi mi bili podavali v mladosti takšne knjige.“ — Če je jugoslovanski svet objemal s toploto sinovske ljubezni, pa je v češkem človeku videl naprednega učitelja, ki ga je opetovano stavil svojim slovenskim zemljakom za zgled („Potresna povest“, „Rex Sodomae“); odkar je spoznal češkega seljaka, je izgubljal romantiko, s katero je prej zrl na slov. kmeta ter začel gledati s pomilovanjem „na te preplašene obraze, katere ven in ven begajo srednjeveški nazori ter strah pred nečim strašnim, neznanim, skrivnostnim“ (1903), in bil je žalosten, ko je videl ljudi, „ki mislijo, da so ustvarjeni samo zato, da rede goved ... hranijo samo up sreče onkraj groba v prsih, za ta svet pa nimajo nobene višje ideje“. Govoreč o klerikalnem separatizmu moravskem v primeri z naprednostjo češke kraljevine, pravi (1904): „Nov duh veje iz kraljevine in ta kmalu izpodrine staro, ves svet uspravajoče geslo: moli in delaj! Na njegovem mestu pa se zarodi nauk, v katerem je tudi molitev, ki časti Boga in človeka, geslo: delaj in misli! ... Naj bi ljuba slovenska kerjaveljska vas kmalu otresla svoj stari srednjeveški značaj ...“

Podlimbarski je bil v kulturnih vprašanjih odločen naprednjak, a ker je kulturnost pojmoval globlje, ni bil vselej zadovoljen z vnanimi pojavi, ki so se kazali v zvezi s kulturnimi razlikami. Rad je razkrival praznote romanja („Rex Sodomae“), a vedel je tudi, da med našim prostim narodom še ni mesta za pravi liberalizem. „Narod se še ni otresel analfabetstva“, je pisal 1906, „pa že hočejo, da bi bil liberalen. Kakšen liberalec pa je na pr. (imenuje ime nekega kmeta)? Sovraži fajmoštra, a v cerkev hodi zvesto in več zaupa Florijanu nego zavarovanju proti ognju. In v take ljudi hočejo vcepiti liberalstvo! Pa kakšno! Liberalstvo s trdno vero v cerkvene dogme ...“ Slovenski kulturno politični boj se mu je zdel prevnanji, včasih pa tudi motivi bojevnikov nepravi. „Pristudili so se mi večni prepiri za puhlo slavo,“ je dejal 1897, ko so Gregorič, Trstenjak in Vrhovnik osnovali „Slovenski list“; čital ga je marljivo, se po Vrhovniku dal tudi pridobiti za literarnega sodelavca, a zdelo se mu je vendar, da „vremena za spravo še niso jasna“.

Naravnost ustrašil se je, če se je bilo bati, da bi od kulturnopolitičnega boja trpelo slovenstvo kot tako; zato so ga volitve v odbor „Matice Slovenske“ l. 1914., vsled katerih so izstopili iz odbora nekateri odbor-niki konservativne struje, hudo zadele, češ, kaj bo pa zdaj, ter je mislil tudi on izstopiti iz odbora. V zvezi z narodnim razvojem je sploh dajal polno veljavo katoliški cerkvi. Govoreč o Poljaki in katolicizmu (Lj. Zvon 1907, 347), pravi: „Moderno je vsako narodovo nesrečo pri-pisovati na rovaš katoliške cerkve. Pa ni vse zlato, kar je moderno. Državo (poljsko) so prekucnili močni sosedi in anarhija plemstva, cerkev pa je šla z ljudstvom in mu je bila za časa največjih stisk edina narodna učiteljica po pokrajinah izven Avstrije do današnjih dni . . .“

Ruski narod ga je zanimal izza mladosti, a zavzela ga je Rusija posebno za časa vojne s Turki (1877), ko je osvobodila Bolgarsko. Še pri razpravi častnega soda l. 1915. se mu je očitalo, da je bil že kot oficir rusofil. Ni pa v ruski državi prezrl nedostatka močne organizacije ter se je l. 1911., čitajoč „Oblomova“, čudil ne le ruskemu realizmu, ampak tudi ruskemu — dremanju. — Slovanski svet je Podlimbarski poznal nekaj po lastnem opazovanju, nekaj po čitanju in kar mu je bilo v glavi, to je čutil v srcu. „Pravijo vam: „Bodite kozmopoliti“ je pisal l. 1904., „dobro! Slovanski svet je tako velik, da ste v njem lahko kozmopoliti: vse v njem vidite in vsega se naučite!“ In nikjer v širnem cesarstvu, „kjer ni bival Slovan, ni Podlimbarski iskal trajnih prijateljev, dasi je poznal mnogo poštenih tujcev“. „Na tujem si nikdar ne poiščem neveste,“ piše v „Povesti Ivana Polaja“ (1909). „Vse moje misli so na domačih tleh. Kako naj pokažem brez rdečice na licu v domovini poštemu človeku ženo, ki ne govori tam običaj-nega jezika in se mu morda celo roga v srcu“.

Borba za svobodo je tragika njegovega privatnega življenja in * bistvo njegovega narodno-političnega mišljenja. „Pereat servitus“, je klical v svojih mladih letih in ostro ost svojih misli napenjal proti avtokratizmu. In l. 1905. o priliki ruskih nemirov je dejal: „Stal bi na strani ruskih delavcev in prekucuhov, ko bi ne bila Rusija zaple-tena v vojno“. —

Z njegovim življenjem je v tesni zvezi njegovo literarno delo, in sicer vnanja zgodovina in vsebina tega dela.

Gimnazijo je Podlimbarski študiral v dobi, ko so se na literarnem polju pojavili Levstik, Stritar in Jurčič. „V mojih dijaških letih smo gledali za Jurčičem kakor za kakšnim polubogom,“ mi je poročal pokojnik, „čitali smo ga, a Stritarja smo občudovali. Kdor je čutil pripovedniško žilo, je hlepel po slavi prvega“. Verze je delal Podlim-barski že kot gimnazijalec, a prvo pobudo za javen pisateljski nastop

mu je dal Davorin Trstenjak.¹ V Trstenjakovi „Zori“ je izšel leta 1872. Podlimbarskega članek o Petru Velikem, (značilno je, da je začel baš s tako zgodovinsko slovansko temo), a 1874. pesem „Na bojnem polju“. „Čudil sem se,“ piše Podlimbarski 2. junija 1874, „videti v Zori mojo pesem.“ Sicer pa je takrat snoval še druge balade ter poslal 31. marca 1874. Trstenjaku pesmi: „Nepremišljena ljubezen“ in „Poroka na bojnem polju“. Morda je bil to oni prispevek za „Zoro“, ki mi je o njem pokojnik poročal, da ga je Trstenjak odklonil, češ, da je realističen. Ohranila se je pa rokopisno balada „Janičar“ (iz l. 1872). v zvezi s takratnim vnetim njegovim čitanjem Shakespearja, Schillerja in Lessinga je pač njegov dramatični načrt, ki sega najbrž v leto 1872. nazaj, namreč žaloigra „Milan in Jela“ s sujetom iz Trubarjevih časov. Dejanje se vrši ob uskoških gorah in ob Kolpi v času, ko je Trubar bil v Št. Jerneju propovednik. Osebe imajo jugoslovanska imena, kakor: Sava, Vuk, Bogdan, Milica. Turški navali in tlaka so drami le vnanji in postranski motivi, glavni motiv je verska mržnja oziroma problem: „vera in ljubezen“. Vera in ljubezen sta prišli v konflikt, ko je katoliška Jela ljubila protestantskega Milana. Jela reši problem tako-le: „Ena vera zapoveduje, kar prepoveduje druga, zato ljudi samo razdružuje, ljubezen pa je vezilo, ki jih združuje“. Ob razvalinah Palfijevega gradu in v Felső-Szekeyu je Podlimbarski 1874 iznova obdeloval to snov, leta 1876. snoval nov načrt za to žaloigro ter se še 1877 v Krašnji in 1879 zopet na Ogrskem bavil s predmetom. Te pisateljske začetke mu je uničila trda podčastniška vojaška služba, motila pa ga je tudi nesigurnost knjižnega jezika, „večni boj z našim nepreračunljivim pravopisom“; to je bilo pri njem tem občutljiveje, ker v tujini cela leta ni slišal niti slovenski govoriti. Šele ko je napravil častniški izpit ter mu je Radivoj Poznik v Dunajskem Novem mestu leta 1884. podaril Gogolja (pozneje si je sam nabavil še Turgenjeva, Puškina in Lermontova), se je lotil pisateljevanja ter ga nahajamo v Levčevem² „Ljubljanskem Zvonu“ prvič 1886 (potem 1887, 1889). Za „Zvon“ je prispeval tudi pod uredništvom A. Aškerca s katerim ga je seznanil

¹ „Leta 1872 sem Trstenjaku kot smel dijak poslal par pesmic in potem še neki spis o Petru Velikem, za kar me je počastil s pohvalnim pismom, v katerem se nahajajo tudi pouki. — Pozneje se je še istega leta par dni mudil v Ljubljani in pri tej priliki me je pismeno povabil, naj ga poiščem v gostilni pri Virantu. Zgodilo se je. Jeseni sem moral k vojakom in več še nisva videla.“

² Sedanji dvorni svetnik Anton Levec v Gradcu je bil Podlimbarskega součenec, prijatelj v šolskih letih pa mu je bil tudi sedanji ljubljanski nadučitelj Ivan Levec. Sedaj že umrlemu Fr. Levcu (dež. šolskemu nadzorniku) je Podlimbarski 1874 poslal pismo o Slovaki, a osebno ga je Levcu predstavil šele Podkrajšek 2. decembra 1888 pod Rožnikom. Ko je Levec 1916 umrl, je Podlimbarski pisal: „Škoda zanj. Mnogo je trpel. Meni je bil dobrohoten prijatelj.“

Podkrajšek leta 1901. Podlimbarski je Aškercu obljubil, da mu kaj spiše, „za enkrat me torej zopet imajo“. Urednik Zbašnik ga je 1903 pismeno povabil na sotrudištvo. V dobi med Levčevim in Zbašnikovim uredništvom, takrat torej, ko se je pojavljala moderna, je napisal večjo povest za „Matico“ (1895) ter je sodeloval pri „Slovenskem Listu“ (1897). V zadnjem desetletju pa je pisal tudi za „Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda“, za „Slovenski Narod“ (listek leta 1907), za „Literarno Pratiko“, a končal je s „Slovanom“ (1916), „kjer se mu je pero zlomilo“.

(Dalje prihodnjič.)

A. Debeljak:

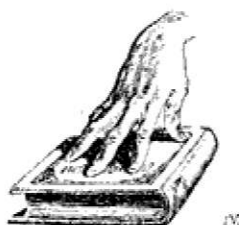
Vojna silhueta.

Pred mano mož izlušči se iz mraka
od mesta sèm in negotov obstane,
v ožgani suknji: „Dobrej večer, pane.
Je daleč mesto? kupil bi tobaka.

Pri trenu. Postelj moja često — mlaka,
nerada se mi roka stara zgane;
prišepam-li nocoj še do Ljubljane?
Življenje bo po vojni dolga tlaka ...“

Ponižni rod izpod petâ arpadskih,
kako hitiš, o sin petâ karpatskih,
prikriti prošnjo: tu se ni ti bati.

Je daleč mesto? Tam si bil sedaj.
O vem, neznancu dé težkó se: daj!
še težje, bratu prazno dlan je dati.

Dr. Fr. Ilešič:

Podlimbarski.

Označba njegove notranjosti in njegovega literarnega dela.

(Gl. „Lj. zvon“ 1917, št. 11. in 12.)

(Konec.)

Sedaj si hočemo ogledati še vsebino njegovih spisov izza l. 1886. Tega leta je v „Zvonu“ izšla slika iz vojaškega življenja „Krokarjev Peter“, ki jo je pa pisal že leta 1884. Urednik je dal ta spis očitvidno Kersniku v roke; zakaj ta-le je Podlimbarskemu leta 1888. na Brdu osebno „z veseljem pripovedoval, da je dobro ostrigel njegovo mladostno delo „Krokarjevega Petra“.“¹ Podlimbarski s tem spisom zbuja v čitatelju močno občutje, ko nam pripoveduje o tovarišu dragoncu, ki se mu je ob razgovoru o materi tako omehčalo srce, da je odšel domov, pa je bil zato vojaški obsojen — posebno „milo“ — na tri mesece. V sledečem letniku „Zvona“ imamo dve „sliki iz bosenski gor“: „Handžija Mato“, slikovito nazoren opis krčmarja Mate Vidakovića in opis življenja v njegovem hanu in pred njim; v istem „Zvonu“ se nahaja „Markica“ (srbski deček, ki je prišel končno v vojaško vzgojevališče v Sarajevo), slika s Čaklavice planine. V letniku 1889. je črtica „Strijčevi darovi“, ki spominja po svoji tendenci Franklinove „Piščalke“, in pa „slika s kmetov“: „Plaznik in kirazir Martin“ kjer bivši kirazir, zemljak avtorjev, pripoveduje o bojih z Madžari 1849., vmes pa so prepletene opazke o „starovercih“ Rusih in „starovercih“ v Bosni. Sledečega leta imamo „povest Nejčetovega Frančiška“: „Kako sem prvokrat romal“ (na Limbarsko goro). Avtor o tej povesti sam poroča, češ: „Urednik Levec je to povest tako pohabil, da se je sramujem. Hotel sem v njej povedati, kako udriha militarizem in birokratstvo po kmetu, in ravno ono je Levec izpustil, tako da delo ni krop ni voda. Vsled izpuščenih odstavkov so nekateri prizori neumestni postali.“ L. 1895. je v Knezovi knjižnici „Matice Slovenske“ priobčil povest „Gorski potoki“; v tej sicer manj pomembni povesti, ki se ji poetični naslov ne prilega prav, je obdelal kos svojega življenja; glavni osebi Ivan Gorec in Lazar sta Podlimbarski in Hostnik, ki sta

¹ Podlimbarski imenuje ob tej priliki Kersnika „močnega človeka“.

l. 1877. stanovala skupaj v Ljubljani. Kritika povesti (v „Ljublj. Zvonu“ 1896) je bila precej neugodna ter ji je očitala, da je pisana po stari šabloni, da je izgrešen „fabula dočet“, da je premalo živahnosti v pripovedovanju itd. Levec je osebno opozarjal pisatelja, naj bi ga ne plašila ostra kritika, ki je zadela „Gorske potoke“; a očitvidno brez uspeha; zakaj v sledečih letih nahajamo Podlimbarskega le v „Slovenskem Listu“, kamor ga je privabil prijatelj Ivan Vrhovnik. Prav poetična je črtica, „Senica“ (Slov. List“ 1897, št. 12.) Sinica, ki se je izgubila pisatelju v sobo, je veselo zletela v svoj dom, v mrzlo, a prozorno ozračje. V istih novinah istega letnika (št. 23) je članek „V vojaškem arhivu“, ki podaja narodno in človeški zanimive izpiske iz budimpeštanske vojaške bolnice l. 1849., a v št. 41. odlomek iz povesti: „Gabrovčani“; to so prebivalci gorske vasi, pet ur oddaljene od Ljubljane, ki prej niso poznali ne strank ne časnika, pa tudi niso pisatelju nudili nikakega gradiva za literarno obdelavo; končno so se pa tudi razcepili v dve stranki ter se „začeli smatrati za omikance, odkar so se jeli med seboj lasati“. Pet let pozneje (1902) nahajamo Podlimbarskega zopet v „Zvonu“ s prav uspelo sliko „Tovariš Damjan“; to je zgodba pisateljevega krajana in vojaškega tovariša, ki se je silno togotil, ko je zvedel, da se njegov oče misli zopet poročiti, a zanimivejši je avtor sam, ki je za nepismenega Damjana pisal njegovemu očetu pismo, pa ga pozneje moral sam očetu čitati; najlepša je slika dragoncev na pohodu. Sledečega leta ima „Zvon“ „Potresno povest“, ki nas stavi v vas Gabrovec na Veliko noč 1895; jedro ji je slika praznovernosti hribovske vasi, ki jo pa izkušata lečiti vseučiliščnik Tone in domači župnik¹. — L. 1904. ima „Zvon“ „Moravske slike“, v katerih je med drugim mojstrsko opisan izlet na moravsko-šlesko goro Radhošt. V „Koledarju Družbe sv. Cirila in Metoda“ za l. 1905. je članek „Kdaj sem se smejal“. Smejale se je Podlimbarski, ko je pred letom dni čital, da je daroval turški sultan 50.000 lir za macedoske kmete — Bog ve, koliko tistih denarjev pride Raji v roke! — Smejale se je, ko mu je Rimljanka pravila, da človek lahko živi, tudi če ne vidi rimskih umetnin, in ko je v Berlinu na nekem spomeniku čital besede: „Pravičnost povišuje narod“. Leta 1906. nahajamo Podlimbarskega zopet v „Zvonu“ s povestjo „Vojvoda Pero in perica“, kjer nam slika ošabnega renegatskega sina uboge slovenske hribovke v primeri z moškim Ličaninom polkovnikom,

¹ Urednik Aškerc je „Potresno povest proti“ koncu skrajšal, ker mu je manjkalo prostora. K povesti spada tudi gori navedeni sestanek „Gabrovčani“, ki je pred povestjo izšel v feljtonu „Slov. Lista“. Ker je Podlimbarski ta sestavek izstrigel iz „Slov. Lista“ in ga dal kot uvod na glavo povesti, ga Aškerc ni hotel natisniti, „a spada k njej in kaže satirsko na zabitost naših ljudi. Tudi v začetku povesti se ta uvod na nekem mestu pogreša“.

ki se ne sramuje svojega očeta v opankih. V Koledarju „Družbe sv. Cirila in Metoda“ za l. 1907. je Podlimbarski priobčil „Nekaj o Andrejčkovem Jožetu“, ki ga uvaža kot značilnega pisca trojanske doline; tako naj bi vsaka naša pokrajina, zlasti ob meji imela svojega posebnega „pevca“. Istotam opisuje v članku „Slovenec na tujem“ krasno grobove naših vojakov na tujih tleh, žive naše „mrličce“, ki so v tujini „umrli“ za našo bitnost, ter vabi umirovljence v pokoj v Ljubljano. V „Zvonu“ 1907 imamo „Izlet v Krakov“ in istega leta v „Slov. Narodu“ (št. 211 sl., 12. sept.) „Nekaj besed o novodobnih potnikih in izlet na Cetinje“, kjer z rahlo satiro odpravlja turistiko, nadalje potopise in romanje preprostih ljudi, ki vidijo povsod le vnianjosti, nato pa zelo zanimivo poroča o svojih opazovanjih v Črni gori, zlasti o takrat novi črnogorski skupščini. „Iz starih zapiskov“ nam poroča v „Zvonu“ 1908. To so zapiski stotnika Pavla Stoklase, Slovenca, ki pride z dopusta bolan v bosensko garnizijo, pa kmalu nato umre. Jedro teh satiričnih zapiskov je označevanje bosenskega ljudstva in tamošnjih „kulturonoscev“¹. Sledečega leta (1909) je v „Zvonu“ jedrovita „Povest Ivana Polaja“, komad lastnega avtorjevega življenjepisa; jedro povesti je načelni boj z renegatom-denuncijantom, podlim Žerjavom, pozneje nadučiteljem v Moravanu ob Moravi na Nižjem Avstrijskem². Sledeča leta je Podlimbarski očitno porabil za svoje klasično delo, ki je utrdilo njegov ugled daleč v deveto vas, za „Gospodina Franja“ (1913). Slovenci poznajo „Gospodina Franja“; ni mi treba njegove vsebine označevati. — Neposredno pred vojno je napisal Podlimbarski še dvoje humoresk, in sicer je v „Zvonu“ 1914 spis „Pisatelja Janka Ručigaja prvi honorar“. (Zato, ker je Ručigaj aferico nekega vojaka uradno opisal z beletristično natančnostjo, je dobil 15 dni zapora), a v „Literarni pratiki za 1914. leto“: „Tovariš Kladviček“ (Kladviček je moral s Podlimbarskim vred v polni vojaški opremi za kazen v pozno noč stražiti nadporočnikovo sobo). — Še enkrat se je Podlimbarski oglasil, in sicer v „Slovanu“ 1916 s sarkastično povestjo: „Rex Sodomae“ (pod psevdonimom Jožef Vesel), ki pa je dosegla le troje nadaljevanj; ostala povest ni smela izhajati radi cenzure. Govori se, da je tudi ta povest pripomogla k avtorjevi konfinaciji. „Rex Sodomae“ je župnik pijanec in prešestnik, ki izpodbuja župljane k romanju v Rim, da bi

¹ Spis je nastal v prvotni obliki že l. 1888. Pod naslovom „Gospod Plaper“ je Podlimbarski oddal takrat rokopis — pač preko Podkrajška — uredniku Levcu, a Levec je rekel, da je „Gospod Plaper“ politično kočljiv, da bi ga torej težko sprejel v „Zvon“, in res ga ni sprejel. *Ilešič rad videti po Levcu*

² L. 1909/10 je Podlimbarski prevajal iz češčine Zeyerjev roman „Jan Marija Plojhar“. „Prevajal sem z veliko vnemo in se učil, kako fino mora biti izčizeliran roman.“

škofovo nejevoljo zvrnil od sebe. „Gospodin Franjo“ in morda „Rex Sodomae“ sta Podlimbarskemu izpodkopala slovenska tla. — V svojem prognanstvu je pisal satirično povest, ki pa je ni mogel več končati. V ohranjenem rokopisu povest nima naslova, a kakor je videti iz Podlimbarskega korespondence, bi se imenovala: „Sveti Valentin in Peregrin“, torej po svetnikih, katerih kult je v zvezi z Limbarsko goro. V bistvu je ta povest razpravljanje o moralni krizi, ki je v tej vojni zadela človeštvo, zlasti pa krščanstvo, a vnanji okvir povesti je potovanje svetega Valentina in Peregrina po zemlji. Na binkoštno soboto 1916 je sv. Peter v nebesih opozoril Boga, da prihaja zadnji čas nebroj prošenj od ljudi raznih veroizpovedanj, ki vsi prosijo za — zmago. Bog odklanja radikalnejša sredstva proti temu in pošlje na zemljo le svetnike, ki so nekdanj na svetu opravljali ranocelniško službo, med njimi Valentina in Peregrina. Ljubljanske bolnice ju pa ne marajo in svetnika sta še v nevarnosti, ker hodita brez policijskega potnega lista in sta celo iz Italije doma. Napotita se v trnovsko župnišče in tu v družbi tamošnjega župnika (ki mu je Podlimbarski s tem postavil lep spomenik) razpravljata o prvotnem krščanstvu (Valentin) in o krščanstvu srednjega veka (Peregrin). Nato gresta iz Ljubljane peš proti Limbarski gori; na poti se najmeta s Samorogom (to je pisatelj sam), ki tako-le označuje svojo vero: „Služi poštenim ljudem po svoji poštenu moči!“ Dalje pa povest ne seže. — Podlimbarski je hotel končno opisati čisto objektivno vse svoje življenje, a ta življenjepis bi bil le okvir za sliko vsega našega narodnega življenja one dobe. Za pomoček bi mu bil pri tem dobro služil njegov podrobni dnevnik, ki ga je pisal ves čas svojega vojaškega službovanja in še nekaj časa v Ljubljani (od 1873—1910), potem pa zopet od 1. 1915. dalje do svoje smrti. Zadnje besede, ki jih je vanj zapisal (dne 16. septembra 1917), so bile:

„Hrepenim proč od Pulkave in vendar se ne morem ločiti. Boga ve, če bo drugje bolje. Dobro ni nikjer več . . . Imel bi že potni list, da sem razumel situacijo v Oberhollabrunnu . . .

Preglejmo zdaj še Podlimbarskega spise po njih glavnih snoveh! Ni ga med njimi skoro spisa, kjer bi se vsaj mimogrede ne omenjalo vojaštvo; da, večina njegovih povesti govori sploh poglavitno o vojaštvu. Zdaj nam prikazuje dragonce v Mariboru (1902, 1913) zdaj na Ogrskem (1886, 1909) ali ob Moravi (1909), največkrat pa vojaštvo v Bosni („Handžije Mato“ 1887, „Markica“ 1887, „Senica“ 1897, „Iz starih zapiskov“ 1908, „Gospodin Franjo“). Manjkrat nam slika vojaško življenje vobče („Tovariš Damjan“ (1902); rajši jemlje kako posebno stran tega življenja ter nam jo prikazuje tako, da dobi slika tendenco. Sem spada neizprosna reglementa, ki ne uvažuje ne domotožja ne ljubezni do matere (1886), kričeča disharmonija med formo vojaških ukazov in

njih vsebino (1914), nečimerna nadutost oficirja, ki prezira svojo preprosto mater (1906), vobče smešnost mnogih vojaških ukazov (1913) itd. Vse to je avtor dobro poznal iz lastne izkušnje. Vnanje vojaško življenje je opazoval že kot deček v svoji rojstni vasi, ki leži ob veliki cesti iz Štajerske na Kranjsko in ki je skozi njo „sredi 19. stoletja marširal marsikak vojak“ („Iz voj. arhiva“ 1897). V notranjost vojaškega stanu pa je mogel gledati tekom vsega svojega poznejšega življenja in to spoznanje ga je kot človeka uničilo, kot pisatelja pa navdajalo s satiro. Njegova narava je bila v svojem jedru nasprotna temu, kar mu je dajal in kazal njegov vojaški stan. Podlimbarski, ki je izprva želel biti profesor, nagiblje na stran resnega pozitivnega življenskega naziranja; „vest“ in „omika“ mu nista prazni besedi. Zoperno mu je vse, kar služi vojni. Omenjajoč Čartorijskega muzej v Krakovu („Zvon“ 1907, 422) pravi: „Hladno sem šel mimo velike zbirke orožja . . . ker najrajši ogledujem lopate, motike, pralice, pluge in poljedelske stroje, rajši učila in pripomočke za izobrazbo mladine nego orodje, s katerim je bilo pokončanih toliko nedolžnih ljudi. Če je človeštvo premagalo torturo, premore morda tudi vojsko, vsekakor se mu vremena šele takrat zjasne, ko pojde poslednja puška najnovjšega in poslednjega sestava v muzej in bo pevec, ki je opeval čerkeski kinžal, o njej spesnil visoko odo.“

Poleg vojaštva opisuje Podlimbarski rad in dobro kulturne prilike domače kranjske vasi. Posluša kmete, ki pripovedujejo o svojih doživljajih v vojni 1849. leta v Italiji in na Ogrskem („Plaznik in kirazir Martin“ 1889), in gleda, kako se v gorsko vas zanaša prvo strančarstvo („Gabrovčani“ 1897 in „Potresna povest“ 1903); opazuje kulturno zaostalost, zlasti praznoverje kranjske vasi ter nje plitvo pobožnjaštvo. Taka opazovanja so ga končno precej odtujila romantičnim čuvstvom, ki jih je izprva gojil do domačega sela¹.

Iz domače vasi torej, ki ga je rodila, in iz stanu, ki ga je imel, je Podlimbarski jemal snovi svojim spisom. Že v tem smislu ga moremo imenovati realista. Vsi njegovi spisi spadajo takorekoč v njegovo avtobiografijo, napol „Wahrheit“, napol „Dichtung“. Značaj človeka-Podlimbarskega je tudi značaj njegovih spisov. V tem oziru je značilno, kar je pisal l. 1909.: „V mojem življenju se je pripetilo dokaj romanov; ne takšnih, kakršne so pisali v starih časih, katerim je bil konec poroka in so srečni in hvaležni ljudje tudi pisatelja povabili na svatovanje; tudi tistih modernih ni bilo, ki se jim zadnje poglavje končava s frazo: In je šel in se je obesil.“

¹ „Izvemši sebičnosti ne najdem pri naših kmetih nobene strasti“, je dejal 1877. „Bog te živi, kmetska hiša slovenska!“ je klical iz tujine 1889. „Spomini na domačo vas so me polnili vedno s prelestjo“ je pisal 1909.

„Polomov“ je Podlimbarski v svojem življenju doživel dosti. Prvi polom je čutil takrat, ko ga je ovadil sošolec, poznejši renegat; „potem pa je prišel polom za polomom“. „Kjer je nesreča, tam sem vedno prvačil jaz“, je pisal l. 1913. A kljub melanholiji, ki mu je bila, kakor je mislil, prirojena, se do pred konec svojega življenja ni vdajal pesimizmu, oziroma vsaj prepričan je bil, da bi mehkobnost značaja javnemu napredku le škodovala. „Nam, ki stojimo sredi krutih sovražnikov, ne pristuje mehkužna solzivost nego žilavost in vztrajnost“, je pisal 1897. „Najhujši strup je pesimizem. Res da v mnogem pretiravamo, čez mero se navdušujemo, mnogo upamo in pride nam prevara: Ali naj zato omahnemo, se vdamo bledemu strahu, leni nedelavnosti in vse morečemu brezupu? Ali naj zaradi nekaterih neuspehov bacnemo svoje ideale med staro šaro, pa naj pustimo, da strahopetci in izžiti filistri imenujejo naša stara gesla puhle fraze? („Zvon“ 1904, 269). V članku o Andrejčkovem Jožetu (1906/7) pravi: „Dasi (Andrejčkovemu Jožetu) ni nikdar posijalo solnce pred vrata, vendar ni nikoli afektirano in blazirano tožil o kakšni bridki usodi. Sin zdravega kmetkega očeta ni vedel ničesar o sentimentalnosti ali svetobolju.“

S tega stališča je tudi presojal literaturo. Čitajoč „Ivana Slavlja“, je rekel že l. 1877: ... sicer delo brez graje, a tudi brez prida za slovenski narod, kajti iz vsake vrstice diha ruski nihilizem ... „Meni, ki nimam nič, se zdi ta ‚solzna dolina‘ vendar lepa in vredna veselih in zadovoljnih bitij.“ In l. 1905. se je v hrilih ob Zidanem mostu, ko je videl tam ljudi zadovoljne s tem hribovitim svetom, spomnil Cankarjevih povesti o klancih in globelih ter dejal: „Kmeti ljudje nimajo časa zdihovati, oni rajši delajo.“ Tudi Meškova povest: „Na poljani“ se mu je zdela „pretirano solzljiva; poleg tega še v Cankarjevem slogu, zato me je le malo zadovoljila“ (1908).

Vidi se, da slovenska moderna Podlimbarskemu ni prav ugajala, in sicer radi premehkega in negativnega svojega značaja. Tudi njeni naturalistični začetki mu niso bilo po godu. L. 1896. je pisal prijatelju: „Popolnoma se strinjam s teboj, da Zvonova povest „V krvi“ ne sloni baš na vrhuncu časa ... Ni ga v celi povesti idealnega diha, pesniškega poleta, pri katerem bi se človek nekoliko počil od prevelike mržnje ...“ Istodobno je čital „Don Kišota“: „Don Kišot se mi vidi tip skrajnega blaznega idealista, Sancho Panza je realist, oba sta strašno smešna“, a tem besedam dodaje: „Brez notranje potrebe se realizem ni razvil.“

Ko je nastajala slovenska moderna, je bil Podlimbarski že dozorel mož; stal je izven kroga onih mladih mož, ki so jo uvajali. Njenih ekstremov ni odobral, a se ji je pozneje mogel približati, ker je po svoji naravi bil pisatelj-realist.

„Prirojeno je menda Slovanu“, je pisal 1908, „sanjariti vedno o tem, česar ni, a malokdaj o resničnosti, in nikdar ne prijeti z močno roko v vesla usode“. Vsaj kot pisatelj Podlimbarski ni bil tak Slovan. Marljivo je opazoval svet, marljivo beležil opažanja in jih potem beletristično uporabljal. Beležke v njegovem dnevniku kažejo, da „Gospodin Franjo“ ni — sanjarija. 562

Rad vpleta Podlimbarski v svoje spise¹ moralnofilozofske opombe in to je v zvezi ne le z njegovim življenjskim naziranjem, ampak še posebej z njegovim pojmovanjem svrhe umetnosti. „Ni namen leposlovja ta, da bi se s svojimi proizvodi producirali več ali manj genialni ljudje, ampak da bi se dvignila omika“, je menil l. 1899. Vendar radi te tendence ne prikraja povesti ad usum delphini; plodovite misli se mu marveč porajajo same od sebe ob snovi in iz nje.

Zapletal je v svoje spise tudi tisti del življenja, ki se imenuje politika.¹⁷ O „politiki“ v umetnosti se često ne sodi ugodno; nekateri so jo hoteli sploh izključiti iz umetnosti. Podlimbarski pa pravi: „V starih časih, ko je imel edino in odločilno besedo v državi cesar ali kralj, je veljala politična pesem za grdo pesem. Dandanes pa je drugače. Politika se od življenja tudi v literaturi ne more ločiti, ker skoro ni človeka, ki bi po tej ali oni strani ne zadel v realnost „politike“ (1909). Seveda mora umetnost naravno tendenco politike dvigniti sub speciem aeternitatis.

Ena izmed form tendencioznosti je satira. In Podlimbarski je zlasti v zadnjih svojih spisih bil zelo¹⁸ satiričnosarkastičen, zlasti v vojaških stvareh (Stari zapiski 1908, Tovariš Kladviček 1914). Njegova satira močno užge in nas je užgala tem močnejše, čim bolj smo poznali pisateljevo molčečnost in si predstavljali obenem njegov sicer tako resni obraz.

Podlimbarski se je kot pisatelj razvijal počasi, a solidno ter si je polagoma izpopolnil in oživil slog. Najbolj mu uspevajo orisi pokrajin in kulturnega milijêja. Včasih so njegovi spisi bolj narodopisne slike nego povesti. Značilno je, kar pravi, slaveč Andrejčkovega Jožeta kot pisatelja Črnega grabna „češ, vsaka slovenska dolina naj bi imela takšnega lokalnega pisatelja, posebno ob jezikovni meji („Koledar“ 1906/7). Obratno pa je njegov potopis: „Izlet na Radhošt“, dasi objavljen kot članek, v istini beletrija; vsekakor pa spada med najlepše slovenske potopise. A kar pri Podlimbarskem često pogrešamo, je močna koncentracija dogodkov in njih naravna zaokrožitev. Ta nedostatek imajo „Gorski potoki“ in „Zapiski“. Kot sredstvo vnanje zaokrožitve mu pogostoma služi kak „okvir“ (okvirna povest). Spričo vsega tega smemo reči, da je njegova domêna široka epika. Taka široka epika je vrlina in nedostatek tudi „Gospodina Franja“, ki je po obsegu in notranji vrednosti vsekakor Podlimbarskega največje 562

delo. Izmed ostalih njegovih spisov sta bolj zaokrožena „Povest Ivana Polaja in „Tovariš Damjan“. Kot črtica je lepa „Sinica“.

Podlimbarski je ljubil umetnost. Značilno je, kako zavzet je bil Podlimbarski za obrazovalno umetnost. Baš radi tega je tako vzljubil Italijo. Ko je l. 1890. prvič prišel v Benetkah na trg sv. Marka in je videl Markovo cerkev, „ni mogel strpeti tega veličanstva: bežal je proč na Riva degli Schiavoni, misleč o lepoti in harmoniji“. Gotika mu je ugajala tako silno, „da bi jo po cele ure lahko gledal“ (1899). O Prešernovem spomeniku v Ljubljani pa je sodil, da Slovenci z njim ne bodo imeli sreče, „ker je prav neslovenski zasnovan“ (1903).

* * *

Skromen in skrit je bil Podlimbarski kot človek, malo znan pa tja do „Gospodina Franja“ tudi kot pisatelj.

Smatral sem za potrebno, da njegov narod spozna svojega Gospodina Franja Podlimbarskega, in sem napisal ta življenjepis; bodi to nekak uvod v njegove „Zbrane spise“, ki jih izda „Tiskovna zadruha“. Končam naj pa z njegovimi lastnimi besedami („Slovenci na tujem“): „Mrtve sem iskal na italijanskih, ogrskih, čeških in bosenskih bojiščih, kjer večkrat skupno prebivajo prijatelji in sovražniki. Neki kameni pravijo v svojih napisih, da so tam umirali ljudje za svoje prepričanje, ponajveč za ono, kar jim je bilo po drugih vsiljeno za prepričanje ... človeška zaslepljenost še ni izumrla.“

Podlimbarskega je usoda očuvala te nesreče. Umrl je za svoje pravo prepričanje.

Janko Glaser:

Moji dnevi.

V bregu pod mano se grelo je zrelo malinje,
jaz sem ležal in čakal na tvoje stopinje;
toplo sijalo je solnce lepe jeseni —
tiho zoreli so moji dnevi zeleni.

